
ปัญหาความ สัมพันธ์ระหว่าง ไทยกับญี่ปุ่นเมื่อ 100 ปีก่อน

บัญญัติ สุรการวิทย์*

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. ความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการระหว่างไทยกับญีปุ่น

ในประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญีปุ่นนั้น กล่าวกันว่ามาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว จากเอกสารของญีปุ่นปรากฏว่า ในสมัยสุโขทัยก็ได้มีการติดต่อกันโดยตรง และเครื่องขามสังคโลกในสมัยสุโขทัยก็เป็นที่ยอมรับรู้จักกันดีในหมู่ชาวญีปุ่นชั้นสูงด้วย (โปรดดู: ทวีธีระวงศ์เสรี “สัมพันธ์ภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญีปุ่น” สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ปี พ.ศ. 2524) ต่อมาในสมัยอยุธยา การติดต่อกันระหว่างไทยกับญีปุ่นก็เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในด้านการค้าขายและการยอมรับคนญีปุ่นเข้ามาพำนักอาศัยในราชอาณาจักรของไทย

ชาวญีปุ่นจำนวนหนึ่งได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอยุธยา และได้ขยายตัวจนกลายเป็นหมู่บ้านชาวญีปุ่น ซึ่งมีคนญีปุ่นอยู่ประมาณ 3 พันคน และบางคนก็ได้เข้ารับราชการเป็นทหารของพระมหากษัตริย์ไทย จนได้รับตำแหน่งถึงขั้นสูงเป็นออกญาเสนาภิมุข ซึ่งเป็นหัวหน้าของหมู่บ้านชาวญีปุ่นและเป็นเจ้ากรมอาสาญีปุ่นด้วย ชื่อเสียงของคนญีปุ่นในฐานะที่เป็นนักรบที่กล้าหาญเป็นที่รู้จักกันจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีเรื่องราวของ นายยามาตะ นางามาชะ ซึ่งได้รับการยกย่องเป็นวีรบุรุษพื้นทะเลของชาวญีปุ่น

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการระหว่างไทยกับญีปุ่นบนพื้นฐานของหนังสือสัญญาระหว่างสองฝ่ายนั้นได้เริ่มมีขึ้นเมื่อ 100 ปีที่แล้วมา กล่าวคือ ได้มีการลงนามใน “ปฏิญญาว่าด้วยสัมพันธไมตรีและการค้าระหว่างประเทศญีปุ่นกับประเทศสยาม” ที่โตเกียว เมื่อวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2430 ระหว่างพระเจ้านั่งยาเธอกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยและ นายซูโซ อาโออิ

รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของญีปุ่นในสมัยนั้น คำปฏิญญาดังกล่าวระบุว่า “ประเทศทั้งสองจะมีมิตรภาพและสันติภาพถาวรระหว่างกัน จะมีการแต่งตั้งผู้แทนทางการทูตแลกเปลี่ยนกัน จะพยายามช่วยส่งเสริมการค้าและการเดินเรือติดต่อกัน และจะปฏิบัติต่อกันของซึ่งกันและกันอย่างยุติธรรมและอย่างเสมอภาคทุกประการ” (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวกของท้ายบทความนี้)

คำปฏิญญาดังกล่าวได้มีการแลกเปลี่ยนคำให้สัตยาบันกันที่โตเกียว เมื่อวันที่ 23 มกราคม ปี พ.ศ. 2431 และออกประกาศอย่างเป็นทางการในวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2431 ซึ่งหลังจากนั้น ไทยกับญีปุ่นก็ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการเพิ่มขึ้น แต่การตกลงจัดตั้งสถานทูต และได้มีการแลกเปลี่ยนอัครราชทูตประจำในประเทศของซึ่งกันและกันนั้น ได้มีขึ้นในปี พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา

เนื่องในโอกาสของวันครบรอบ 100 ปีของความสัมพันธไมตรีระหว่างสองประเทศนี้ เราคงจะได้ยินข่าวเรื่องการจัดงานเฉลิมฉลองอย่างใหญ่โตทั้งในประเทศไทยและที่ประเทศญีปุ่นกันอยู่แล้ว แน่แน่นอนงานพิธีอย่างเป็นทางการก็เป็นสิ่งจำเป็น แต่เราก็คงจะไม่ค่อยปล่อยให้โอกาสของวันดังกล่าวผ่านไปด้วยพิธีการอันยิ่งใหญ่และฟุ่มเฟือยเหมือนกับการจัดงานเลี้ยงทั่ว ๆ ไป ซึ่งเมื่อจบสิ้นลงแล้วก็ไม่มีอะไรหลงเหลืออยู่เป็นสาระแก่นสาร หรือไม่ได้มีการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างแท้จริงเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในระยะยาว

ดังนั้น การประเมินและการทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อเท็จจริงในอดีตเพื่อสรุปเป็นบทเรียนสำหรับอนาคต และการเฉลิมฉลองด้วยการอุทิศผลประโยชน์เพื่อนุชนรุ่นหลัง หรือการปูพื้นฐานสำหรับความมั่นคงของมิตรภาพ

ระหว่างสองประเทศจึงเป็นสิ่งที่ควรจะได้มีการตระหนักกันอย่างจริงจังด้วย

2. จุดเริ่มต้นของความเสมอภาค

หนังสือปฏิญญาว่าด้วยสัมพันธไมตรีและการค้าระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับประเทศไทยเมื่อ 100 ปีก่อนนั้น ได้รับการประเมินจากฝ่ายไทยเป็นอย่างดี เพราะเป็นข้อตกลงฉบับแรกที่ไทยทำกับต่างประเทศ โดยมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันและไทยไม่ต้องให้สิทธิพิเศษนอกอาณาเขตแก่ญี่ปุ่น ดังที่ไทยได้ให้แก่ชาติตะวันตกอื่น ๆ หลังจากที่ได้อธิบายสัญญาบาวริงกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา

ในกรณีของการทำสัญญาระหว่างประเทศในช่วงสมัยนั้น ถ้าชาติใดมีอิทธิพลเหนือกว่าอีกชาติหนึ่ง ชาติที่จะทำสัญญาดังกล่าวก็มักจะเรียกร้องสิทธิพิเศษต่าง ๆ จากชาติคู่สัญญาที่อ่อนแอกว่า หรืออย่างน้อยก็จะเรียกร้องให้ชาติที่อ่อนแอกว่าปฏิบัติตามบุคคลของชาติตนตามหลักชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง

ถ้าหากว่าหนังสือปฏิญญาระหว่างญี่ปุ่นกับไทยเมื่อปี พ.ศ. 2430 นั้น ถือได้ว่าเป็นสัญญาระหว่างประเทศที่ประเทศคู่สัญญาคือญี่ปุ่นและไทย ซึ่งต่างก็กำลังถูกพันธนาการผูกมัดอยู่กับสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับประเทศตะวันตก และกำลังพยายามที่จะปรับปรุงแก้ไขสนธิสัญญากับนานาประเทศให้มีความเสมอภาคมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงมีเหตุผลที่น่าเชื่อถือได้ว่า ผู้นำของทั้งญี่ปุ่นและไทยในสมัยนั้นคงจะได้ระลึกถึงหลักของความเสมอภาคและไม่ต้องการเอารัดเอาเปรียบจากประเทศคู่สัญญา เพราะญี่ปุ่นและไทยต่างก็อยู่ในฐานะที่คล้ายคลึงกันทั้งในด้านการพัฒนาประเทศและการถูกเอารัดเอาเปรียบจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก

โดยทางนิตินัยแล้ว เราอาจจะกล่าวได้ว่า หนังสือ

สัญญาความสัมพันธ์ไมตรีฉบับแรกนี้ไม่มีข้อความหรือถ้อยคำอันใดที่แสดงว่าประเทศคู่สัญญาอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบแก่อีกฝ่ายหนึ่ง

สำหรับประเทศไทยในสมัยนั้นก็ถือได้ว่าเป็นสัญญากับต่างประเทศฉบับแรกที่เชิดชูประเทศไทยไว้ในระดับเสมอภาคกับต่างประเทศคือประเทศญี่ปุ่น และอาจกล่าวได้ว่าสำหรับญี่ปุ่นก็ได้ประโยชน์ในตนเองเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม เจตนารมณ์ของการสถาปนาความสัมพันธ์แบบเสมอภาคอย่างเป็นทางการนี้จะเป็นการริเริ่มจากฝ่ายไทย และฝ่ายญี่ปุ่นเป็นเพียงแค่อุปรับความต้องการอย่างเร่งรีบของไทย ซึ่งยังผลทำให้ความไม่เท่าเทียมกันปรากฏออกมาให้เห็นโดยทางพฤตินัยและท่าทีของญี่ปุ่นในระยะหลัง

3. ฐานะที่แตกต่างกัน

ถ้าเราจะวิเคราะห์หนังสือสัญญาความสัมพันธ์ไมตรีฉบับแรกที่ไทยทำกับญี่ปุ่นแล้ว ประเด็นที่ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในฐานะของประเทศ อาจจะตั้งข้อสังเกตได้จากตำแหน่งฐานะของบุคคลผู้รับมอบอำนาจลงนามในหนังสือสัญญาดังกล่าว

ผู้ลงนามฝ่ายไทยที่เดินทางไปลงนามที่ญี่ปุ่นนั้นคือเสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทย แต่ผู้ลงนามฝ่ายญี่ปุ่นซึ่งเป็นเจ้านานั้นเป็นเพียงระดับรัฐมนตรีช่วยว่าการต่างประเทศ ซึ่งในด้านพิธีการทางการทูตของอารยะประเทศที่เสมอภาคเท่าเทียมกันนั้น ประเทศเจ้าบ้านที่จริงใจและเป็นมิตรที่แท้จริง ก็สมควรที่จะให้เกียรติแก่ประเทศพันธมิตรผู้มาเยือน ด้วยการจัดหาบุคคลในระดับเดียวกันหรือสูงกว่ามาต้อนรับ และเป็นผู้ลงนามร่วมในหนังสือสัญญาพระราชไมตรีระหว่างประเทศทั้งสอง

อาจจะเป็นไปได้ที่สภาพแวดล้อมทางการเมืองภายในประเทศของญี่ปุ่นในเวลานั้นไม่เอื้ออำนวยต่อประเด็นปฏิบัติทางการทูตแบบสากลนิยม เพราะนาย อิโนอุเอะ รัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่นได้ลาออกจากตำแหน่งในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2430 เนื่องจากถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นพวกตะวันตกนิยม หลังจากที่เขาได้พยายามเจรจากับประเทศตะวันตกเพื่อปรับปรุงสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกเสียใหม่ โดยยอมให้สัญญาว่าจะดำเนินการจัดระบบกฎหมายตามแบบตะวันตก และใช้ระบบศาลร่วมในการพิจารณาคดีของคนต่างชาติ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการเปิดพื้นที่ส่วนในของประเทศ อย่างไรก็ตาม นายอิโต้ นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นก็ได้เข้าทำหน้าที่รักษาการในตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศทันที หลังจากนั้นควบคู่กับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่แล้ว ดังนั้นการลงนามในหนังสือสัญญาพระราชไมตรีระหว่างญี่ปุ่นกับไทยจึงน่าจะเป็นระหว่าง นายอิโต้ นายกรัฐมนตรีและรักษาการในตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่นกับพระเจ้านั่งยาเธอกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยในสมัยนั้นถึงจะถูกต้องตามหลักพิธีการทางการทูต และเป็นการให้เกิดมิตรประเทศที่มีความเสมอภาคกันอย่างแท้จริง

แต่อย่างไรก็ตาม ในเมื่อทางฝ่ายไทยได้ยอมรับสภาพความเป็นจริงตามยกร่างหนังสือที่จะลงนามกันนั้นด้วยความเต็มใจหรือฝืนใจยอมรับหรือไม่ได้คิดลึกซึ้งว่าเป็นปัญหาอะไร ซึ่งไม่สามารถอ้างอิงหลักฐานใดๆ ได้ในปัจจุบัน เราก็จะต้องยุติประเด็นเรื่องนี้เอาไว้เพียงแค่ว่าข้อสังเกตของส่วนบุคคลคนหนึ่งเท่านั้นเอง ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพราะว่าสนธิสัญญาที่ไทยทำกับญี่ปุ่นในระยะหลังและจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ก็เป็นการทำกันระหว่างรัฐมนตรีต่างประเทศของไทยกับเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงเทพฯ ในฐานะผู้แทนของฝ่าย

ญี่ปุ่นเป็นสำคัญ

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงด้วยก็คือว่า ถึงแม้ว่าทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายญี่ปุ่นต่างก็มีความสนใจที่จะมีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างกันนั้น ฝ่ายไทยมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ประสบการณ์ความสัมฤทธิ์ผลในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่นอยู่อย่างค่อนข้างมาก โดยจะสังเกตได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงสนพระทัยซักถามเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟสายแรกของญี่ปุ่นระหว่างโตเกียวกับโยโกฮาม่า เมื่อคณะเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลญี่ปุ่นร่วมเดินทางมาเมืองไทยพร้อมกับอัครราชทูตออสเตรียและเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในตอนต้นปี พ.ศ. 2418 และต่อมาปรากฏว่าเมื่อไทยสร้างทางรถไฟระหว่างกรุงเทพฯ กับนครราชสีมา ก็ได้มีการนำเอาวิศวกรและช่างชาวญี่ปุ่นมาร่วมด้วย (อ้างอิงจาก : ทวี ธีระวงศ์เสรี “สัมพันธ์ภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น” สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ปี พ.ศ. 2524 หน้า 34 - 35) และในการส่งคณะผู้แทนไทยคณะแรกเดินทางไปญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2430 เพื่อแลกเปลี่ยนสัตยาบันปฏิญาณสัมพันธไมตรีและทางการค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่นนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็ทรงสนพระทัยในรูปแบบการศึกษาของญี่ปุ่น โดยได้มอบหมายให้คณะผู้แทนของไทยทำการศึกษาอย่างละเอียดถึงการศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัย โดยวิจารณ์และเปรียบเทียบกับการศึกษาของไทยด้วย (โปรดดูรายละเอียดใน : สุรางค์ศรี ดันเสียงสม “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์” ในเอกสารวิชาการ “ไทย - ญี่ปุ่นศึกษา” ปีที่ 2 เล่มที่ 1 มีค. - เมย. 2523, หน้า 120 - 121)

ทั้งนี้ก็จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงสนพระทัยและศึกษาความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่น

เพื่อนำมาใช้เป็นแบบอย่างในการพัฒนาประเทศในหลายด้าน เช่น การเศรษฐกิจ การศึกษา การทหาร การยุติธรรม และการเกษตร ตลอดจนทั้งยังทรงรับจ้างชาวญี่ปุ่นเข้ามาช่วยปรับปรุงในด้านการยุติธรรม การบริหารโรงเรียนสตรี และการปรับปรุงใหม่ เป็นต้นด้วย

สำหรับทางฝ่ายญี่ปุ่นนั้นก็ได้ส่งคนญี่ปุ่นเข้ามาสำรวจสภาพทั่ว ๆ ไปของไทยเพื่อเป็นแนวทางในการทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศโดยมีวัตถุประสงค์ประการใดก็ไม่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเชื่อว่าในสมัยนั้นญี่ปุ่นต้องการสร้างสายสัมพันธ์ไมตรีกับไทยอย่างเป็นทางการเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าขาย เพราะความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติของไทย และเป็นการฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่คุ้นเคยกันตั้งแต่สมัยก่อนตลอดจนทั้งเป็นการแสดงตัวอย่างของความสัมพันธ์กับต่างประเทศแบบเสมอภาค เพื่อสร้างพันธมิตรในการที่จะได้ช่วยกันเจรจากับประเทศตะวันตกเพื่อปรับปรุงสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกให้มีความเสมอภาคมากขึ้นต่อไป

ข้อสังเกตประการสุดท้ายก็คือว่า ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นและไทยจะเปิดประเทศและเริ่มทำการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย โดยพยายามเรียนรู้และรับเอาวิชาการต่าง ๆ จากตะวันตกเข้ามาปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศในตะวันตก แต่ก็ดูเหมือนว่าการปฏิรูปสมัยเมจิของญี่ปุ่นจะได้ผลก้าวหน้าล้ำหน้าประเทศไทยไปมากพอสมควร จึงทำให้ญี่ปุ่นอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าประเทศไทยในขณะที่ทำหนังสือสัญญาระหว่างกัน โดยถึงแม้ว่าทั้งญี่ปุ่นและไทยในขณะนั้นจะยังคงถูกผูกมัดด้วยสัญญาที่เสียเปรียบต่อประเทศมหาอำนาจตะวันตกอยู่ก็ตาม

4. การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ

ภายใต้การรณรงค์เพื่อสร้างสิ่งที่เรียกว่า “ประเทศที่เจริญรุ่งเรืองและทหารที่เก่งกล้า” ญี่ปุ่นก็ได้พัฒนาประเทศของตนให้เจริญก้าวหน้ารวดเร็วไปมากและก็ได้เริ่มดำเนินนโยบายขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นออกไปนอกประเทศตามแบบอย่างประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยส่งเสริมการค้าขายกับต่างประเทศและส่งเสริมให้ชาวญี่ปุ่นเดินทางไปตั้งหลักแหล่งในต่างประเทศมากขึ้น เพื่อเสริมสร้างสถานภาพจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นทั้งในด้านอิทธิพลทางเศรษฐกิจและในการสร้างอาณานิคมในโพ้นทะเลด้วย อย่างไรก็ตามในการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นในประเทศไทยนั้น ญี่ปุ่นไม่ได้ใช้นโยบายแข็งกร้าว เพราะมีท่าทีเข้าใจในเจตนารมณ์ของผู้นำไทยที่ปรารถนาจะเป็นมิตรประเทศที่ดีต่อกัน และผู้นำของไทยก็ได้แสดงความนิยมชมชอบและยกย่องญี่ปุ่นอย่างจริงใจชัดเจนตลอดมา

จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่พอจะศึกษาได้ในช่วงหลังการทำหนังสือสัญญาระหว่างญี่ปุ่นกับไทยนั้น ปรากฏว่า นอกจากผู้นำฝ่ายไทยจะพยายามศึกษาเรียนรู้และเลียนแบบความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่นด้วยการส่งคณะเจ้าหน้าที่ของไทยไปศึกษาดูงานที่ญี่ปุ่นแล้ว ยังได้มีการส่งเสริมชักชวนชาวญี่ปุ่นให้อพยพเข้ามาทำมาหากินและตั้งถิ่นฐานในไทยเสียด้วยซ้ำไป แต่ก็ปรากฏว่าโครงการอพยพชาวญี่ปุ่นมาไทยไม่ได้ประสบความสำเร็จในสมัยนั้น ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2439 มีชาวญี่ปุ่นอยู่ในไทยประมาณ 78 คนเท่านั้นเอง (ทวี ธีรวงศ์เสรี, เรื่องเดิม, หน้า 34)

การเปลี่ยนแปลงท่าทีอย่างเด่นชัดนั้นเริ่มมาจากทางฝ่ายญี่ปุ่นในระยะหลัง กล่าวคือ หลังจากที่ญี่ปุ่นได้

เริ่มดำเนินนโยบายแบบมหาอำนาจประเทศและขยายอิทธิพลของตนออกไปสู่แผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชียมากขึ้น ญี่ปุ่นก็มีความขัดแย้งกับจีนและได้ทำสงครามกับจีนในปีพ.ศ. 2437 โดยญี่ปุ่นได้ชัยชนะต่อจีนอย่างเด็ดขาด เพราะประเทศจีนกำลังอยู่ในสภาพที่อ่อนแอมากในขณะนั้น ผลปรากฏว่าจีนต้องตกลงทำสนธิสัญญาชิโมโนะเซกิ ยอมรับรองว่าเกาหลีเป็นประเทศอิสระ ยกได้หัวน้ำให้ญี่ปุ่นพร้อมแหลมเลียวตุง และยอมรับอิทธิพลของญี่ปุ่นในด้านต่าง ๆ ตลอดจนทั้งต้องจ่ายค่าเสียหายให้แก่ญี่ปุ่นเป็นจำนวนเงินอีก 300 ล้านเยนด้วย ชัยชนะของญี่ปุ่นในครั้งนั้นได้ช่วยส่งเสริมให้ญี่ปุ่นมีฐานะเป็นประเทศมหาอำนาจของเอเชียอย่างแท้จริง

ดังนั้น ในเดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ. 2438 รัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่นได้มีหนังสือมาถึงเสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทย เพื่อขอเจรจาทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับไทย ซึ่งไทยก็ได้ยินดีต้อนรับและได้มีการเจรจากันต่อมาหลายครั้งจนในที่สุดอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำไทยและเสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยก็ได้ตกลงลงนามทำสนธิสัญญากันที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 25 เดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. 2440 และแลกเปลี่ยนสัตยาบันกันเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2440 โดยมีผลใช้บังคับเป็นเวลา 10 ปี ซึ่งเป็นหนังสือสัญญาฉบับที่สองที่ไทยทำกับญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ โดยเรียกว่า “สนธิสัญญาความสัมพันธ์ไมตรี การค้า และการเดินเรือ ระหว่างประเทศสยามกับประเทศญี่ปุ่น”

สนธิสัญญาฉบับที่สองนี้ โดยหลักการแล้วมีความเสมอภาคตามหลักซึ่งปรากฏอยู่ในสัญญาฉบับแรก แต่มีลักษณะข้อสัญญาที่แตกต่างไปจากเดิมคือมีบันทึกข้อตกลงต่อท้ายสนธิสัญญา ซึ่งมีผลสำคัญยิ่งกว่าตัวสนธิสัญญาเสียอีก เพราะได้กำหนดให้ไทยต้องยินยอมเสียเปรียบญี่ปุ่นเข้าเดียวกับที่ได้ยินยอมเสียเปรียบแก่ประเทศ

ตะวันตกอื่น ๆ กล่าวคือ

1. รัฐบาลไทยยอมให้พนักงานกงสุลญี่ปุ่นทำการมีอำนาจศาลเหนือคนในบังคับของญี่ปุ่นในประเทศไทย หรือยอมให้ญี่ปุ่นได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทยเช่นเดียวกับประเทศตะวันตก ไปจนกว่าไทยจะได้จัดทำธรรมเนียมใหม่ในตุลาการให้บริบูรณ์แล้ว

2. ต้อง “โปรต” ญี่ปุ่นเหมือนกับที่ต้อง “โปรต” นานาประเทศตะวันตกที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง ซึ่งแสดงถึงฐานะที่ญี่ปุ่นมีอิทธิพลเท่าเทียมกับประเทศตะวันตก

3. ไม่เก็บภาษีศุลกากรจากสินค้าของญี่ปุ่นด้วยอัตราสูง ยิ่งไปกว่าที่จะพึงเรียกเก็บจากสินค้าของประเทศที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง ซึ่งเป็นผลให้ญี่ปุ่นเสียภาษีขาเข้าเพียงร้อยละสาม และเสียภาษีขาออกแต่เพียงภาษีเดียวคือร้อยละหนึ่งเท่านั้น ตามที่ไทยได้ตกลงทำสัญญาไว้กับประเทศตะวันตก

5. สรุป

จากข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างไทยและญี่ปุ่นเมื่อสมัย 100 ปีก่อนที่ผ่านมา เราอาจจะกล่าวได้ว่าประเทศไทยได้แสดงออกซึ่งน้ำใจจริงในการที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยที่เคยคุ้นเคยสนิทสนมกันมานาน แต่สมัยโบราณให้มีความใกล้ชิดและเป็นมิตรแต่ต่อกันตลอดไป ความริเริ่มและความตั้งใจจริงของไทยดังกล่าวนี้น่าจะมีผลทำให้ญี่ปุ่นได้ตระหนักถึงสัมพันธ์ภาพแบบมิตรแท้และมิตรซึ่งเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามจำเป็นอยู่บ้าง ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศเล็กแต่มีอิทธิพลมากประเทศหนึ่งในเอเชียจะมีฐานะเหนือกว่าประเทศไทยและสามารถเรียกร้องผลประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อเอาเปรียบต่อไทยได้มากก็ตาม แต่การที่ญี่ปุ่นใช้ทำให้อ่อนละมุลและให้ความเสมอภาค

แก่ประเทศไทยในระดับหนึ่งนี้ ก็ต้องถือว่าเป็นวิเทศสัมพันธ์ที่ชาญฉลาดมาก และในการที่ญี่ปุ่นแนะนำผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายมาเป็นที่ปรึกษาทางกฎหมายให้แก่ไทย และได้ช่วยจัดทำธรรมเนียมตุลาการของไทยให้เป็นระบบสมบูรณ์เป็นที่ยอมรับตามหลักสากลนิยม จนทำให้ไทยสามารถใช้ในการปรับปรุงแก้ไขสนธิสัญญากับต่างประเทศให้มีความเสมอภาคมากขึ้นได้ในตอนหลังนั้น ก็อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบฉันทมิตรประเทศก็ได้

เงื่อนไขของสนธิสัญญาระหว่างประเทศฉบับที่สองที่ไทยทำกับญี่ปุ่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคระหว่างประเทศพันธมิตรกันนั้น อาจจะมีผลทางนิตินัยอยู่มาก แต่ในทางปฏิบัติและจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น ก็ไม่ได้มีปัญหาใหญ่โตอะไรเกิดขึ้นเลย ดังนั้นเราอาจจะสรุปได้ว่าเจตารมณ์ของความสัมพันธ์แบบฉันทมิตรที่เสมอภาคและเกื้อกูลกันเมื่อ 100 ปีก่อน สมควรที่จะได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่และช่วยกันธำรงรักษาให้สืบทอดต่อไปในภายหน้า

สำนักหอสมุด

ภาคผนวก

คำปฏิญาณว่าด้วยสัมพันธไมตรีและการค้าระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับประเทศสยาม

ลงนามที่โตเกียว, ภาษาอังกฤษ, วันที่ 26 กันยายน ค.ศ. 1887 (ปีเมจิ 20), หรือ พ.ศ. 2430

ให้สัตยาบัน วันที่ 20 มกราคม ค.ศ. 1888 (ปีเมจิ 21)

แลกเปลี่ยนคำให้สัตยาบันกันที่โตเกียว วันที่ 23 มกราคม ค.ศ. 1888

ประกาศ วันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 1888

สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่นฝ่ายหนึ่ง

และ

สมเด็จพระมหากษัตริย์สยามอีกฝ่ายหนึ่ง

มีพระราชประสงค์พร้อมกันที่จะสถาปนาความสัมพันธ์อันดีมิตร และความคุ้นเคยสนิทสนมกัน ซึ่งได้มีมาแล้วแต่ปางก่อนในระหว่างสองประเทศนั้น ให้มีขึ้นใหม่สืบต่อไป และเพื่อวัตถุประสงค์ที่จะได้มีการทำข้อตกลงพื้นฐานของหนังสือสัญญาที่พึงควรมีต่อกันในภายหน้านั้น จึงได้แต่งตั้งผู้มีอำนาจเต็มในการทำสัญญาทั้งสองฝ่าย คือ

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิแห่งญี่ปุ่น, ๗พณฯ ซูโซ อาโอกิ ตำแหน่งยศสิบตระกูล ชั้นที่ 3 ชื่อ จูซุมิ ซึ่งเป็นรองเสนาบดีว่าการต่างประเทศ ผู้ที่ได้รับตราเครื่องราชอิสริยยศ ชื่อ อาทิตยอุไทย ชั้นที่ 2, เครื่องราชอิสริยยศของปรุสเซีย ชื่ออินทรีแดง ชั้นที่ 1, เครื่องราชอิสริยยศของปรุสเซีย ชื่อมงกุฎ ชั้นที่ 1 และ เครื่องอิสริยยศของวิลันดา ชื่อราชสีห์ ชั้นที่ 1

ฝ่ายสมเด็จพระมหากษัตริย์แห่งสยาม, พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ผู้ที่ได้รับเครื่องบรมราชอิสริยยศอันเป็นของโบราณที่นับถืออย่างยิ่ง ชื่อ นพรัตน์ราชวรารักษ์, เครื่องราชอิสริยยศอันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่ง ชื่อมหาจักรีบรมราชวงศ์, เครื่องราชอิสริยยศสำหรับตระกูลอย่างสูงสุด ชื่อ ปฐมจุลจอมเกล้า, เครื่องราชอิสริยยศสำหรับความชอบอย่างสูงสุดช้างเผือกสยามชั้นที่หนึ่ง ชื่อ มหาวรารักษ์ และเครื่องราชอิสริยยศสำหรับเกียรติคุณอย่างสูงสุดมงกุฎสยามชั้นที่หนึ่ง ชื่อ มหาสุรารักษ์

ผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่ายได้แสดงหนังสือมอบอำนาจของซึ่งกันและกัน และได้เห็นว่าหนังสือมอบอำนาจเต็มนั้นถูกต้องสมควรตามแบบแล้ว จึงได้ตกลงเห็นพร้อมต้องกันทำคำปฏิญาณ ดังนี้

คำปฏิญาณ

จากวันที่ซึ่งได้มีการให้สัตยาบันต่อคำปฏิญาณนี้เป็นต้นไป จะได้มีมิตรภาพและสันติภาพชั่วฉัณฉัณระหว่างสองประเทศที่ทำหนังสือสัญญานี้ และในระหว่างคนในบังคับของประเทศทั้งสองด้วย

ประเทศทั้งสองที่ทำสัญญากันนี้ รับรองซึ่งกันและกันในการมีสิทธิที่จะตั้งผู้แทนทางการทูตไปประจำที่เมืองหลวงของแต่ละประเทศด้วยกันทั้งสองฝ่าย และตั้งกงสุลเยเนอรัล, กงสุลหรือกงสุลเอเจนต์ ณ ที่ท่าเรือและในเมืองทั้งหลายของทั้งสองประเทศ ที่ซึ่งผู้แทนของชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยังได้รับอนุญาตให้พำนักอาศัยอยู่นั้นได้

ประเทศทั้งสองที่ทำสัญญากันนี้ ตกลงกันอีกว่าต่อไปจะพยายามช่วยกันอำนวยความสะดวก และส่งเสริมการค้าขายและการเดินเรือในระหว่างคนในบังคับและในอาณาเขตของทั้งสองฝ่ายอย่างเต็มที่เท่าที่จะสามารถทำได้

แต่ปัจจุบัน ก่อนหน้าที่จะได้มีการทำสนธิสัญญากันอย่างสมบูรณ์นั้น ในกรณีที่คนในบังคับของประเทศที่ทำสัญญาฝ่ายหนึ่งจะเข้าไปในราชอาณาจักรของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งได้เปิดให้แก่คนของชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง โดยจะเข้าไปเพื่อการค้าขายหรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ ที่ถูกต้องตามกฎหมายนั้น เขาผู้นั้นย่อมจะได้รับการคุ้มครองอย่างเต็มที่ทั้งทางร่างกายและทรัพย์สิน และจะได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรม และอย่างเสมอภาคทุกประการ

รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ จะได้มีการกำหนดตกลงกันในการทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศทั้งสองต่อไปในอนาคต

คำปฏิญาณนี้ จะต้องมีการให้สัตยาบันกัน และการแลกเปลี่ยนคำให้สัตยาบันจะกระทำกันที่โตเกียวโดยเร็วที่สุดที่จะทำได้ และอย่างช้าที่สุดภายในเวลา 4 เดือน นับตั้งแต่วันที่ได้มีการลงนามในหนังสือนี้

เพื่อเป็นพยานหลักฐานแห่งการนี้ ผู้รับอำนาจเต็มทั้งสองฝ่ายได้ลงนามและประทับตราของทั้งสองฝ่ายไว้ด้วย

หนังสือนี้ทำขึ้นที่เมืองโตเกียว วันที่ 26 เดือนที่ 9 ศักราชเมจิ ปีที่ 20 ตรงกับวันจันทร์ ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 11 ชื่ออักษุขมาส ในปิคุน นพศก ศักราชโหรสยาม 1249 หรือ ตรงกับวันที่ 26 เดือนกันยายน คริสต์ศักราช 1887

(ลงนาม) SHUZO AOKI (L.S.) (ลงนาม) DEVAWONGSE (L.S.)